

ימי עיון בתנ"ך תשע"ח

אָחֲזוּ לָנוּ שׁוּעָלִים... מְחַבְּלִים כְּרָמִים – מִיָּהֵם הַשׁוּעָלִים וְכִיצַד הֵם מַחְבָּלִים?

שיעור מספר 0-125-400

הרב אורי סמט, orisamet@gmail.com

1. מבנה השיר (שיר השירים ב, ח-יז)

א.

(ח) קול דודי הנה זה בא מדלג על ההרים מקפץ על הגבעות :
 (ט) דומה דודי לצבי או לעפר האילים
 הנה זה עומד אחר כתינו
 משגיח מן החלונות מצויץ מן התרפים :

ב.

(י) ענה דודי ואמר לי קומי לך רעיתי יפתי
 (יא) כי הנה הסתו הסתיו עבר והגשם חלף הלך לו :
 (יב) הנצנים נראו בארץ עת הזמיר הגיע
 וקול התור נשמע בארצנו :
 (יג) התאנה חנטה פגיה והנצנים סמדר נתנו ריח
 קומי לך רעיתי יפתי ולכי לך : ט

ב.

(יד) יונתי בחגוי הסלע הראיני את מראיך
 כי קולך ערב בסתר המדרגה
 השמיעני את קולך
 ומראיך נאווה : ט

ג.

(טו) אחזו לנו שועלים (טז) דודי לי ואני לו
 (יז) עד שפוח היום ונסו הצללים
 (טח) אָחֲזוּ לָנוּ שׁוּעָלִים (טט) דודי...")
 (י) עד שפוח היום ונסו הצללים
 או לעפר האילים על הרי בתר : ט

2. בתחילת השיר האיש מדומה לצבי ולעופר האיילים, וכך גם בסופו. בתחילת השיר הוא מדלג על ההרים, ובסופו האישה אומרת לו לחזור אליהם. הקשר המילולי המובהק בין תחילת השיר לסופו אין די בו כדי לקבוע את גבולות השיר, שכן מילים שונות יכולות לחזור בשירים שונים; אבל בשיר זה הזיקה הלשונית היא ביטוי למבנה התמטי של השיר. בתחילת השיר האיש בא אל האישה במטרה להתקשר עמה ("דודי..."), ובסוף השיר האישה דוחה אותו ושולחת אותו למקום שממנו בא (סב... דודי").

(א' עסיס, אהבת עולם אהבתך: קריאה חדשה בשיר השירים, תל-אביב תשס"ט, עמ' 63)

3. בשיר זה מדבר הדוד על לב רעייתו, אולם היא אינה נענית לו ואף מסתתרת מפניו. לפיכך שר הדוד שיר שני על היונה (יד). על שיר היונה עונה הרעיה בשיר השועלים (טו). על כל פנים הרעיה עונה לדודה לפי דרכו: הוא שר לה על יונה (סמל

ימי עיון בתנ"ך תשע"ח

התום), והיא שרה על שועלים (סמל העורמה). אולם סירובה של הרעיה אינו בלב שלם, אלא ישמאל דוחה וימין מקרבת. לפיכך סיימה הרעיה בשיר נאמנות לדודה, ומדמה אותו לצבי על הרי בתר.

(ע' חכם, דעת מקרא, שיר השירים ב, לסיכום השיר)

4. אחזו וגו' – זו תשובת הרעיה: לפי שביקש 'השמיעני את קולך' עונה לו בשיר על שועלים. ואפשר שרוצה לומר בזה שאין היא יכולה ללכת איתו כבקשתו: קומי לך... ולכי לך, לפי שעליה לשמור את הכרמים מפני השועלים. וכרמינו סמדר – הוא מקרא קצר ושיעורו: וכרמינו חנטו סמדר, לפיכך יש לשמרם מפני השועלים המתאוויים לאכול את הסמדר.

(ע' חכם, דעת מקרא, שיר השירים ב, טז)

5. והנה, כאן היא מתפייסת לו לכאורה, יודעת שהם נועדו זה לזו וזו לזה (פס' טז), אך מיד שבה ומשלחת אותו להרים מהם בא (פס' ח), תוך שהיא מדמה אותו "לצבי או לעפר האילים" (פס' ט).

חוסר הסבירות בהתנהגותה מעלה את השאלה האם אכן לפנינו שיר אחד או שני רסיסים שדבר אין להם זה עם זה. חיזוק לכאורה לאפשרות השנייה נמצא בעובדה שבפסוק טז מדברת הרעיה אודות דודה ואילו בפס' יז הריהי מדברת אליו...

(י' זקוביץ', מקרא לישראל – שיר השירים, עמ' 73)

6. למעלה ראינו שבתיאורו של האיש את האביב הוא השתמש בשלושת החושים... ובדבריו אל האישה הוא אמר לה שהמראה, הקול והריח של בוא האביב מעוררים אותם לממש את אהבתם. ואולם כאשר בבית השני של דבריו הוא ביטא את רצונו בצורה מפורשת יותר, הוא יישם על האישה רק שניים ממאפיינים אלה - המראה והקול... עדיין לא הייתה אהבתו אינטימית וקרובה דיה כדי להריח את ריחה... האהבה עדיין מבוששת מעט וראשונית...

(א' עסיס, שם, עמ' 72-73)

7. על מה נשענים דבריה של האישה שקשר האהבה שלהם עדיין בוסר? כיצד יש להסביר את התופעה שהאישה - שבכל היחידה השנייה ואף לאורך הספר עד כה הייתה נלהבת יותר מהאיש - מסרבת עתה לרצונו של האיש להתקשר עמה? התשובה לשאלה זו טמונה בדברי האיש עצמם. אף שמעשו ודבריו שיקפו רצון עז להתקשר עמה, היו בדבריו כמה נקודות ששיקפו חוסר בשלות. אף שהוא הזמין אותה לצאת אליו, הייתה לשונו מגומגמת ומאכזבת: "קומי לך... ולכי לך". האיש לא השתמש בפועל "בוא" ("קומי ובואי אלי") אלא "לכיי". המשמעות המילולית של דבריו היא שהוא אומר לה ללכת ממנו למקום אחר, ולא כמו כוונתו, לבוא אליו ממקום רחוק יותר. אילולי ההקשר, איש לא היה מעלה על דעתו שהוא מזמין אותה אליו. נראה שיש פער בין דבריו של האיש ובין כוונותיו. יתר על כן, סגנון דבריו הוא סגנון מפריד, ולא סגנון מחבר: "קומי לך", "לכי לך" – בגוף שני יחיד.

(שם, עמ' 72)

8. ערגתה של אישה כלפי האיש באה לידי ביטוי גם במילה שנראית לכאורה תמימה: "כתלנו". האיש בא אל האישה מרחוק, ועתה הוא עומד מחוץ לביתה, אבל האישה אינה רואה את הפירוד ביניהם, את הקיר המפריד ביניהם ומסתיר, אלא דווקא את הקשר הזוגי. תחושה זוגית זו של האישה מזכירה לקורא את דרך השיחה בשיר השני של יחידה זאת, כאשר אמרה: "ערשנו... בתינו... רהיטנו" (א', טז, יז). מבחינתה הוא והיא הם ישות משותפת אחת.

(שם, עמ' 65)

ימי עיון בתנ"ך תשע"ח

9. אחזו לנו שועלים – רוצה לומר עם כי אז נפרדה החברה כי בני אדם ערומים כשועלים אחזו אותנו בהסתתם ופיתויים להיות נפרדים זו מזו לבל התקרב.

(מצודת דוד)

10. ר' יהודה אומר שיר השירים מטמא את הידים וקהלת מחלוקת. ר' יהושע אומר קהלת אינו מטמא את הידים ושיר השירים מחלוקת... אמר ר' שמעון בן עזאי מקובל אני מפי ע"ב זקן ביום שהושיבו את ר' אלעזר בן עזריה בישיבה ששיר השירים וקהלת מטמאים את הידים.

אמר ר' עקיבא חס ושלום לא נחלק אדם מישראל על שיר השירים שלא תטמא את הידים **שאין כל העולם כלו כדאי כיום שניתן בו שיר השירים לישראל שכל כתובים קדש ושיר השירים קודש קדשים**. ואם נחלקו לא נחלקו אלא על קהלת...

(ידיים פרק ג משנה ה)

11. ואומר אני שראה שלמה ברוח הקדש שעתידין ישראל לגלות גולה אחר גולה חורבן אחר חורבן ולהתאונן בגלות זה על כבודם הראשון ולזכור חבה ראשונה אשר היו סגולה לו מכל העמים לאמר אלכה ואשובה אל אישי הראשון כי טוב לי אז מעתה ויזכרו את חסדיו ואת מעלם אשר מעלו ואת הטובות אשר אמר לתת להם באחרית הימים ויסד ספר הזה ברוח הקדש בלשון אשה צרורה אלמנות חיות משתוקקת על בעלה מתרפקת על דודה מזכרת אהבת נעורים אליו ומודה על פשעה אף דודה צר לו בצרתה ומזכיר חסדי נעוריה ונוי יופיה וכשרון פעליה בהם נקשר עמה באהבה עזה להודיעם כי לא מלבו ענה ולא שילוחיה שילוחין כי עוד היא אשתו והוא אישה והוא עתיד לשוב אליה.

(רש"י, הקדמה לפירושו על שיר השירים)

12. וכיצד היא האהבה הראויה הוא שיאהב את ה' אהבה גדולה יתירה עזה מאוד עד שתהא נפשו קשורה באהבת ה' ונמצא שוגה בה תמיד כאלו חולה חולי האהבה שאין דעתו פנויה מאהבת אותה אשה והוא שוגה בה תמיד בין בשבתו בין בקומו בין בשעה שהוא אוכל ושותה, יתר מזה תהיה אהבת ה' בלב אוהביו שוגים בה תמיד כמו שצונו בכל לבבך ובכל נפשך, והוא ששלמה אמר דרך משל כי חולת אהבה אני, וכל שיר השירים משל הוא לענין זה.

(רמב"ם, הלכות תשובה פרק י הלכה ג)

13.

א. מדוע ראה מאן דהוא מלכתחילה צורך לפרש את שיר השירים כאלגוריה?... כיצד נהיה הדבר ששיח אוהבים כשיר השירים נתקבל כסמל של היחס שבין ישראל לאלוהיו?... אין אפוא מנוס מן המסקנה ששיר השירים מילא חלל שאותו לא יכלה יצירה אחרת במקרא למלא. אוצר מליצותיו הנועזות היטיב לבטא – ואולי הייתה זו הדרך היחידה בה אפשר לבטא – את תחושת הקדוש והנשגב ביותר בעולם הדת – את ברית האהבה בין הא-ל ועמו. אם כך הוא, הרי שלא הכללת שיר השירים בכתבי הקודש טעונה הסבר, אלא הדרך בה תפשה היהדות את ברית האהבה שבין הקב"ה לישראל, תפישתה שאפשרה את הכללת שיר השירים בכתבי הקודש.

ב. הסבר לתופעה זו יש לחפש, באופן פרדוכסלי, בדרך ההבעה הדתית שהייתה רווחת במזרח הקדמון שבסביבתו צמחה דת ישראל. והנה, בסביבה זו נהגו הבריות לדבר על אלוהיהם ועליהם במונחים שנלקחו מתחום היחסים שבין אדם לחברו... כעברי הקדמון היה השומרי, המצרי, החיתי, הבבלי והכנעני הקדמון פונה אל אלוהיו... כאדון, מלך, מקור החיים, מחוקק, רופא חולים, שומר יתומים ואלמנות, מגן הצדיקים וכיו"ב. התכונות שיוחסו לאלים הקדמונים ביטאו את התפקידים שעובדיהם קיוו כי אכן ימלאו.

ג. היו גם ביטויים של חיבה עזה מצד העובד כלפי אלוהיו. ברם, דימוי אחד שאינו מצוי בספרותה של כל דת עתיקה, פרט לדת ישראל, הריהו תיאור האל כאוהב אומתו או כבעליה. דבר זה תמוה, שכן אם מעיינים במיתוסי הדתות

ימי עיון בתנ"ך תשע"ח

האחרות ובפולחניהן מתגלה פרדוקס עמוק, בהימנעות הדתות האליליות מדימוי זה מחד גיסא, ובהיותו מקובל בישראל מאידך גיסא. באוצר עמי קדם היו מיתוסים ציוריים רבים... נהגו לקיים דרך קבע טקסי פוריות שכללו משגלים עם האלים במקדש... לעומת זאת, רק לדת ישראל לבדה לא היה מיתוס... ולא טקסים מיניים. ה' היה אדון הפוריות כשם שהיה אדון תבל ומלואה. אלא שהא-ל העברי היה א-ל שאינו ניתן להשגה, ואי אפשר היה לעובדו ולפעול עליו בטקסים מאגיים... ועם כל זאת היה אלוהי העברים היחידי שתואר כאוהב ובעל לאומתו, ורק כנסת ישראל לבדה ראתה עצמה כרעייתו של בורא עולם...

ד. נאמנות מוחלטת מצד ישראל לא-ל האחד, בכל תנאי ומצב, היא תמצית מהותה של בשורת התנ"ך. בחייהם של בני ישראל היה מצב אחד בלבד ששיקף קשר מוחלט כזה, והוא התחייבות האמונים של אישה לבעלה. הפרת אמונים היא לשון נקייה לניאוף, פריצות, זימה וזנות. ואכן במונחים אלה בדיוק מתארים הנביאים, מעמוס ועד יחזקאל, את ההשתוקקות לדרכי האלילות וההיצמדות אליה. פרק ט"ז ביחזקאל הרי הוא כתב אשמה דתי כלפי העם... הפריצות שאותה מתאר יחזקאל הייתה בעיקרה הפרת אמונים בעניין הדת וחילול "שבועת הנישואין" עם ה'. קנאת הא-ל, המשתמעת מדברי הנביא, היא בעיקרה תכונת בעל-אישה... "כי אנכי ה' אלוהיך א-ל קנא". אותו שורש קנ"א מופיע במקום אחר בתורה, במדבר ה', יד, בהוראה הטכנית של בעל המקנא לאשתו...

ה. רעיונות ודימויים כאלה על אלוהים לא היו נחלת שום עם אחר בימי קדם. אף לא אחד מהם ראה עצמו נתון בקשר כה הדוק, אישי ובלעדי עם אלוהיו כישראל. אלוהי ישראל לא רק שהיה אדון העולם, אלוהי ארץ הבחירה ואלוהי השמיים. הוא היה גם אלוהי ישראל באופן מיוחד, שליט ואדון של קבוצה מסוימת, והיא חבה לו מצידה, אותות מיוחדים של נאמנות גמורה ומוחלטת, נאמנות אישה לבעלה...

(גרשון דוד כהן [תרגום: ד' זינגר], "שיר השירים באספקלריה היהודית", תורה נדרשת [עורך: מ' גרינברג], תל אביב תשמ"ד, עמ' 89-108)

4

14. הקדמה: אחת דבר א-להים שתיים זו שמעתי, מקרא אחד יוצא לכמה טעמים וסוף דבר אין לך מקרא יוצא מידי פשוטו ומשמעו. ואף על פי שדברו הנביאים דבריהם בדוגמא צריך ליישב הדוגמא על אופניה ועל סדרה כמו שהמקראות סדורים זה אחר זה וראיתי לספר הזה כמה מדרשי אגדה יש סודרים כל הספר הזה במדרש אחד, ויש מפוזרים בכמה מדרשי אגדה מקראות לבדם ואינם מתיישבים על לשון המקרא וסדר המקראות, ואמרתי בלבי לתפוש משמעות המקרא ליישב ביאורם על סדרם והמדרשות מרבתינו אקבעם מדרש ומדרש איש איש במקומו.

(רש"י, הקדמה לשיר השירים)

15. וחלילה חלילה להיות שיר השירים בדברי חשק כי אם על דרך משל ולולי גודל מעלתו לא נכתב בסוד כתבי הקדש ואין עליו מחלוקת כי הוא מטמא את הידים - ולהיותו בדרכיו תמים פירשתיו שלשה פעמים, בפעם ראשונה, אגלה כל מלה צפונה, ובפעם השניה יהיה משפטו, על דרך פשוטו, ובפעם השלישית יהיה מפורש, על נתיבות המדרש:

(אבן עזרא, הקדמה לשיר השירים)

16. שועלים קטנים מחבלים כרמים – בזה תפרש היאך היה מהאפשר לעשות פירוש בין החשוקים ותאמר הלא אף שועלים קטנים יכולים הם להשחית את הכרמים בעוד שכרמינו סמדר, כי אז נוח להשחית. וכאילו תאמר לפי שעדיין לא הוחזקה האהבה כי הייתה בתחילתה, לכן מצאו ידי האנשים ההם הערומים כשועלים לעשות פירוד. והנמשל הוא לומר הנה הערב רב והאספסוף אשר עלה עמי הם פתתוני לעבוד את העגל ויכלו לי, כי אז עדיין לא נשרשה בלבי אמונת המקום ברוך הוא, ומצאו יד לעשות פירוד ביני ובין המקום ברוך הוא משך ארבעים שנה ששהיתי במדבר.

(מצודת דוד)

17. ר' ברכיה אמר שועלים קטנים אלו ארבע מלכיות, שנא' (משלי ל') ארבעה הם קטני ארץ, מחבלים כרמים, אלו ישראל שנאמר כי כרם ה' צב-אות בית ישראל... (שיר השירים רבה ב, ג)